

Ogledi iz praktičke filozofije

Uz temu

Aristotelova odredba *filozofija o ljudskim stvarima* (*peri ta anthropeia philosophia*) kroz povijest je metamorfozirala u mnogobrojne teorijske inačice, a jedan aspekt toga u njemačkoj je filozofiji sačuvan kroz naziv *die praktische Philosophie*. U hrvatskoj filozofskoj terminologiji koriste se, pak, pojmovi *praktička* ili *praktična*. No, pritom se uvijek teži prema promišljanju bitno ljudskih, za čovjeka konstitutivnih fenomena.

Pojam *praxis* u filozofskom je horizontu uobičajeno prepoznat kao zbirni označitelj etičko-političko-retoričko-ekonomijskoga područja. Međutim, kruto razdjeljivanje filozofije na *theoria*, *praxis* i *poiesis*, odakle je i od helenizma započeto postuliranje filozofskih disciplina, trebalo bi uzeti sa zadržkom. Prvo, ako se etimologijski prati značenje termina *prattein*, možemo naprosto govoriti o djelovanju, svakovrskom ljudskom djelovanju. U tome smislu Aristotelovo optiranje za najbolji način življenja u X. knjizi *Nikomahove etike* može se čitati na način da je *theoria* najviši oblik prakse. Također, zadržimo li se na izvorno aristotelovskim poticajima, bilo bi instruktivno promisliti o važnosti dianoetičke vrline *phronesis* (razboritost). Ona je konstituens za *ethikai aretai*, iz čega slijedi da o jednostavnoj razdvojenosti praktičkog i teorijskog ne treba olako govoriti. Riječ je tek o različitim vidovima bića iz bitka (ili života).

Hrvatski filozof Vanja Sutlić u svojoj je knjizi *Praksa rada kao znanstvena povijest* na više mjesta kritički sagledao doseg i mogućnosti praktičke filozofije. Primjerice, Habermasa smatra revizionarom osnovnih Hegelovih i Marxovih stavova. Kod Hegela je sveobuhvatna misao ono što nadilazi disciplinarne razdvojenosti, a kod Marxa je to znanost povijesti. Sutlić zamjera Habermasu da je postulirao kvalitativnu razliku između teorijskog uvida, praktičnog ponašanja i radno-tehničkog odnosa prema prirodi. Tako, govoreći o tri različite sfere, Habermas pada ispod Hegelove i Marxove razine, čije shvaćanje prakse treba razumjeti u uspostavljanju jedinstva navedenih područja. Ovaj Sutlićev pristup vrlo je instruktivan za zauzimanje problematskih teza oko sadašnjega stanja stvari u praktičkoj filozofiji. Naime, treba li točnom smatrati tvrdnju da rehabilitacija praktičke filozofije u aristotelovskoj perspektivi pridonosi udaljavanju od Hegela i svih hegelijanskih perspektiva?

Čini mi se da drugi hrvatski filozof, Ante Pažanin, ne bi potpisao prethodno rečeno. Njegov pristup području *praxis* bitno je drukčiji. Kod njega jednostavno »praktična filozofija polazi od djelovanja ljudi u svijetu života i bavi se principima i problemima koji proizlaze iz čovjekova praktičnog odnošenja u svijetu i iz iskustva ljudi u njemu« (A. Pažanin, *Metafizika i praktična filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1988.). Pažanin se dosta bavio rehabilitacijom aristotelovske praktičke filozofije, frankfurtskom školom, Heideggerom i Gadamerom, Husserlom i drugim modernim filozofima, među kojima je važno mjesto imao Joachim Ritter (s kojim je upravo tražio zajedničke sfere

mišljenja kod Hegela i Aristotela). U osnovi, za Pažanina bi *praktična filozofija* bila izraz s kojim etičko i političko u sebi obuhvaćaju sve bitne trenutke modernog i antičkog razumijevanja čovjeka i svijeta. S njim, kroz originarno iskustvo naše dispozicionalnosti spram *praxisa*, dospijevamo u povijesno primjereni način razumijevanja čovjekova bitka u svijetu. Odnosno, bar je takva intencija Pažaninove filozofije.

Naposljetku, krenemo li od nekih ovdje spomenutih mislilačkih impulsa ili se pak uputimo u preliminarni dijalog s Kantom, zasigurno ćemo opet biti u praktičkoj filozofiji. Naravno, puno je i drugih putova. Vrlo važno je proučavati stajališta koja su o praktičkoj filozofiji zastupali i neki drugi, svjetski relevantni filozofi: E. Voegelin, L. Strauss, H. Arendt, D. Sternberger, A. MacIntyre, M. C. Nussbaum. K tome, postoji mnoštvo zanimljivih tzv. postmodernih tumača naše zbilje, suvremene ljudske zbilje. U svakom slučaju, kojim god smjerom krenuli iskušavat ćemo neke nove mogućnosti u promišljanju starog pitanja o istinskom bitku i istinskom ljudskom životu.

Tekstovi koje objavljujemo u tematu »Ogledi iz praktičke filozofije« nastali su na temelju izlaganja na *I. Danima praktičke filozofije* u Osijeku (Filozofski fakultet u Osijeku, 17–18. siječnja 2013.).

U prvom članku Lino Veljak postavlja pitanje strogog pojmovnog razlikovanja u hrvatskoj filozofskoj terminologiji te argumentira na način da izraz *praktička filozofija* označava dimenziju filozofije koja obuhvaća pitanja o važnu ljudskome životu (etičkom, ekonomičkom i političkom), dok je izraz *praktična filozofija* zapravo primjeren za horizonte u kojima se ostvaruju nefilozofski ciljevi povezani s moći. Možda je ovaj tekst dobro polazište za daljnje rasprave o tome. Žarko Paić razmatra suvremenost u horizontu vladavine tehnološke znanosti i kibernetike kao realizirane metafizike. Mislioci s kojima dijalogizira su Deleuze i Vanja Sutlić, a pojam na čiju nas važnost upozorava je *događaj*, kao ono neproračunljivo. Željko Senković i Stjepan Radić u svojim tekstovima postavljaju sličan problem: kako stvari stoje s rearistolizacijom u suvremenoj filozofiji? Radić u tome horizontu vrlo istančano prikazuje dva etička pristupa: A. MacIntyrea i M. Nussbaum. Boško Pešić u osebujnom diskursu analizira ono što proishodi iz mišljenja H. Arendt: pitanja političke i osobne odgovornosti, važnost osobne prosudbe, krivnju, značaj i upitnost filozofije i »filozofije«. Josip Berdica je svoja višegodišnja istraživanja Johna Rawlsa uvjerljivo prikazao i u članku koji poentira s argumentacijom oko poznate teze *justice as fairness*. Filozofija Marthe Nussbaum je kod nas, u nešto širim krugovima, slabo poznata. Stoga je članak Šime Šokčevića instruktivan za čitateljstvo, jer se svi možemo upitati: što nam zapravo znači *sympatheia* te koji je njen odnos spram pravednosti? Darija Rupčić piše o etici skrbi, dovodeći Martina Heideggera u taj horizont. Autorica pokušava razmotriti konstitutivnost govora za egzistenciju čovjeka te pojmove *relacija* i *Drugi*. Na kraju temata, potaknut jednom iznimnom knjigom, filozof Željko Škuljević kao da želi dotaknuti nedodirljivo: paučinu satkanu od tkanja što spaja mišljenje i (o)pjevanje.

Željko Senković